ISSN 2072–8670 (Print)
НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2022.4(58)
Issue 4(58) 2022

УДК 340.12

Ірха Юрій Богданович,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА РІЗНОВИДИ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуто основні детермінанти та різновиди ґендерно зумовленого насильства. Наголошено, що у переважній більшості випадків ґендерно зумовлене насильство розглядається політиками, науковцями, фахівцями та пересічними громадянами як насильство, де жертвою є жінка, а правопорушником (кривдником) – чоловік. Звернена увага на те, що це насильство є серйозним порушенням прав і свобод людини, має тяжкі фізичні, психологічні, емоційні та соціальні наслідки. При цьому прояви ґендерно зумовленого насильства щодо жінок і чоловіків можуть відбуватися по-різному і залежать від багатьох факторів.

Ключові слова: *дискримінація, порушення прав і свобод людини, ґендерно зумовлене насильство, детермінанти ґендерно зумовленого насильства, різновиди ґендерно зумовленого насильства.*

У відносинах між жінками і чоловіками завжди буде проявлятися об'єктивна нерівність, яка зумовлена статевими і фізіологічними відмінностями, соціальними ролями тощо. Незважаючи на це, у демократичному суспільстві важливо максимально забезпечити рівні права, свободи та можливості для представників обох статей, а також захистити їх від дискримінації та будь-яких насильницьких посягань за статевою ознакою.

Ґендерно зумовлене насильство (далі – ҐЗН) – одна з найбільш розповсюджених форм структурного та культурного насильства, яке присутнє у кожному суспільстві, а його наслідки впливають на усе людство. За твердженням Фонду народонаселення ООН, ҐЗН не тільки відображає, а й збільшує нерівність між чоловіками і жінками, порушує здоров'я, честь, безпеку і самостійність його жертв. Це насильство охоплює велику кількість порушень прав людини, у тому числі розпусні дії відносно дітей, зґвалтування, домашнє насильство, сексуальні образи та переслідування, торгівля жінками та дівчатками, деякі небезпечні традиції [1].

ҐЗН завжди було, є і буде деструктивним явищем у будь-якому суспільстві. Від нього страждають як жінки, так і чоловіки, однак саме жінки та діти є найчисельнішими жертвами цього насильства з огляду на їх вразливість.

На сьогодні вивченню ҐЗН та механізмів протидії різноманітним його правам приділяється значна увага вчених та експертів з усього світу. Прогрес у цих питаннях можна спостерігати після 2000 року – з часу ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 та формування, так би мовити, порядку денного "Жінки,

© Irkha Yurii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.4(58).2

мир, безпека". Крім того, суттєвій активізації досліджень та удосконаленню національного законодавства у цій сфері сприяло прийняття Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

В Україні проблемами ґендерної рівності та протидії різноманітним проявам ҐЗН займалися такі науковці, як Н.В. Аніщук, М.Д. Бойко, Ю.Ю. Боброва, І.В. Ващенко, Н.В. Галіцина, І.О. Грицай, Н.А. Голярдик, Л.В. Гонюкова, Ю.В. Івченко, З.Р. Кісіль, К.Б. Левченко, Л.Р. Наливайко, Н.М. Оніщенко, О.Л. Остапчук, О.С. Перунова, К.О. Черевко та інші.

На наше переконання, вироблення ефективних правових механізмів запобігання, реагування та ліквідації негативних наслідків ҐЗН неможливе без з'ясування різноманітних форм його проявів, а також належного розуміння причин і умов, які спонукали кривдників до застосування цього насильства, що і стало предметом цього дослідження.

Метою статті є визначення основних детермінант та різновидів ґендерно зумовленого насильства як щодо жінок, так і стосовно чоловіків.

ҐЗН стосовно жінок є глобальним явищем, для якого не існує соціальних, економічних чи національних кордонів. Хоча це насильство – порушення прав людини, найбільш кричуща форма дискримінації за ознакою статі, але воно все ще залишається значним чином безкарним. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан зазначив, що людство зрозуміло, що здійснення прав людини має важливе значення для благополуччя та розвитку особистості, суспільства та світу. Однак дуже багато жінок все ще позбавлені цих основних прав людини, занадто часто їхня свобода і гідність обмежуються, і занадто багато з них зазнають насильства. Насильство над жінками є чи не найганебнішим порушенням прав людини та, мабуть, найпоширенішим, воно не знає кордонів географії, культури чи багатства. Поки це триває, ми не можемо стверджувати, що досягаємо реального прогресу на шляху до рівності, розвитку та миру [2].

Проблема ҐЗН стосовно жінок, як наголошує Н. Аніщук, має глибоке історичне коріння, адже, починаючи з античних часів і середньовічного феодалізму, жінки зазнавали різноманітних проявів ґендерного насильства – викрадення та торгівля, домашнє насильство тощо. Не вдалося викоренити це негативне явище і у XXI ст. Дослідниця наголошує, що ҐЗН – це вид насильства, який є значно серйознішим за сексуальний напад чи зґвалтування, його природа у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями. Хоча зазначене насильство може відбуватися у публічній обстановці, воно значною мірою коріниться в позиції припустимості до насильства у сім'ї, суспільстві та державі, призводячи до ґендерного дисбалансу та дискримінації за статевою ознакою, від чого страждають, насамперед, жінки [3, с. 19, 21].

На відміну від загальновизнаних порушень прав людини, таких як тортури, зникнення чи затримання, багато форм ҐЗН стосовно жінок, як зазначає М. Лібескінд, не вважаються порушенням прав людини, незважаючи на їх заборону та переслідування відповідно до вимог міжнародних правових документів із захисту прав і свобод людини. У деяких суспільствах ҐЗН стосовно жінок взагалі вважається майже природним явищем в особистих відносинах і в релігії, тому воно має

© Irkha Yurii, 2022

фактичний імунітет від критики та переслідування. До того ж національне законодавство окремих країн санкціонує такі дії, що надає згубним соціальним звичаям офіційної підтримки [4, с. 652, 657].

Наприклад, у країнах Центральної Азії переважає психологічне насильство над жінками у всіх його різновидах: починаючи від заборон на навчання та роботу до словесних образ з боку чоловіка, батька, брата, матері, сусіда, колеги, начальника та просто незнайомої людини на вулиці. І все це робиться в межах традиції, яка маркується як захист честі та гідності дівчини, жінки від зазіхання чужих людей (чоловіків). При цьому каталізаторами насильницької поведінки стосовно жінок можуть стати засоби масової інформації, які створюють культурний клімат, у якому насильство проти жінок вважається цілком прийнятною дією [5, с. 9].

ҐЗН щодо жінок та загроза такого насильства є основними перешкодами для розширення прав, свобод і можливостей жінок, а також для їх рівноправної участі у житті суспільства. Досить часто різноманітні прояви ҐЗН щодо жінок залишаються непоміченими, незадокументованими і тому невирішеними. Безпеку жінок вдома, в сім'ї, в родині, на вулиці, на робочому місці та в суспільстві загалом неможливо забезпечити лише за допомогою притягнення кривдників до юридичної відповідальності. На нашу думку, у суспільстві мають бути вироблені стійкі моральні імперативи щодо неприпустимості ҐЗН щодо жінок, а також розроблені організаційно-правові механізми його профілактики. Для цього важливо, насамперед, з'ясувати причини та умови, які спонукають та сприяють ҐЗН щодо жінок.

Однією з детермінант ҐЗН стосовно жінок Н. Чуркіна виокремлює наявну ґендерну ієрархію у суспільстві, яка виникла внаслідок бінарного способу мислення людини: добро–зло, верх–низ, світло–темрява, жінка–чоловік. Дослідниця зазначає, що на початку розвитку людської цивілізації бінарний спосіб мислення дозволяв однозначно розуміти навколишній світ і людину. Така оцінка дійсності є досить стійкою, вона стала основою численних стереотипів, багато з яких продовжують існувати до цього часу та визначати поведінку сучасної людини. Завдяки стереотипам у людини формується готовий образ про явища та процеси. Водночас стереотипи спрощують об'єкти навколишнього світу, дозволяють сприймати їх схематично, спотворюючи дійсність. На переконання Н.А. Чуркіної, причиною формування негативного сприйняття жінок у суспільстві може бути їх об'єктивізація, тобто ставлення до людини, як до об'єкта або речі. Споживацьке ставлення до жінки та її знецінення зумовлюють відчужуваність статей, а бінарний спосіб мислення та негативне ціннісне маркування жіночного ("фемінного") сприяють ҐЗН стосовно жінок, адже це дозволяє багатьом чоловікам виправдовувати своє домінування у суспільстві та інституціалізувати насильницькі практики [6, с. 102–130, 104].

О. Джоветті виокремлює три ключові фактори, які зумовлюють ҐЗН стосовно жінок:

1) шкідливі ґендерні норми (ґендерні стереотипи використовуються для виправдання насильства щодо жінок, культурні норми часто диктують, що чоловіки агресивні, контролюючі та домінуючі, тоді як жінки слухняні, підкоряються і покладаються на чоловіків як на постачальників благ);

© Irkha Yurii, 2022

2) голод (жінки вступають у ранні та примусові шлюби, оскільки їх сім'ї вимагають виплати приданого та намагаються зменшити рахунок на харчування, дефіцит грошей посилює напругу в сім'ях, що може призвести до насильства);

3) війна та збройний конфлікт (жінки можуть зазнати не лише сексуальної експлуатації та жорстокого поводження, а й ґендерної відмови у доступі до основних послуг) [7].

Окрім соціальних детермінантів, ҐЗН стосовно жінок зумовлюється й низкою інших чинників. Так, у своєму дослідженні Т. Федченко та О. Дмитрієва зазначають, що формування людини відбувається не тільки під впливом її біологічних якостей, а й з урахуванням природних, соціально-економічних та соціально-психологічних факторів, які постійно впливають на індивідів з моменту їх народження. На їх переконання, на всі випадки ҐЗН впливають такі фактори: 1) біологічні – хромосомні і генетичні порушення; 2) соматичні – хронічні інтоксикації, хронічні захворювання, травми; 3) антропогенні – стан зовнішнього середовища, загазованість, випромінювання, шум, забрудненість водойм; 4) особистісні – психічні захворювання, алкоголізм, наркоманія; 5) соціальні – низький соціально-економічний статус, безробіття, рецидиви злочинів; 6) громадські – насильство як форма вирішення конфліктів, дискримінація жінок за статевою ознакою тощо [8, с. 44].

У суспільстві вирує думка, що ҐЗН стосовно жінок пов'язане із надмірним вживанням чоловіками алкоголю, їх ревністю чи гнівом. Водночас, за твердженнями іноземних науковців, це може бути лише частиною причини, але не її цілим. Зазначені обставини називають "тригерами", тому що вони у певній ситуації можуть "запустити" чоловіка до насильницьких дій. Однак це не означає, що у подібних ситуаціях такі обставини спровокують в інших чоловіків аналогічну поведінку. Вчені впевнені, що хлопчики не народжуються для насильства, вони навчаються застосовувати насильство, якщо з ними так поводяться або вчать, що насильство є правильним способом використання чоловічої сили [9].

На переконання експертів Всесвітньої організації з охорони здоров'я, моделлю, яка найбільш широко використовується для розуміння ҐЗН щодо жінок, є так звана "соціально-екологічна" або "екологічна" модель, яка передбачає, що це насильство є результатом факторів, які діють на чотирьох рівнях: індивідуальному, поведінковому (у стосунках), громадському та соціальному.

Індивідуальними факторами, що зумовлюють підвищену ймовірність вчинення чоловіком насильства щодо свого партнера(ів), є: молодий вік; низький рівень освіти; був свідком або жертвою насильства в дитинстві; шкідливе вживання алкоголю та наркотиків; розлади особистості; прийняття насильства як належної поведінки; випадки жорстокого поводження з партнерами в минулому. Водночас індивідуальними факторами, що зумовлюють підвищену ймовірність жінки зазнати ҐЗН з боку партнера(ів), є: низький рівень освіти; насильство між батьками; сексуальне насильство в дитинстві; прийняття насильства як належної поведінки; вплив інших форм ҐЗН.

Поведінковими факторами, що зумовлюють ризики як віктимізації жінок, так і скоєння злочинів з боку чоловіків, є: конфлікти у стосунках або невдоволення ними; домінування чоловіків у сім'ї; економічний стрес; наявність у чоловіка

© Irkha Yurii, 2022

декількох партнерів; нерівність в освітніх рівнях, тобто, коли жінка має вищий рівень освіти, ніж її партнер-чоловік.

До громадських та соціальних факторів належать: ґендерно-несправедливі соціальні норми (особливо ті, які пов'язують поняття мужності з домінуванням та агресією); оверти (це те, що людина зробила, але не хотіла б, щоб це сталося з нею самою); низький соціально-економічний статус жінки; слабкі юридичні санкції проти ҐЗН у шлюбі; відсутність громадянських прав у жінок, включаючи обмежувальні або несправедливі закони про розлучення та шлюби; слабкі санкції громади та суспільства загалом за ҐЗН; широке суспільне визнання насильства як способу вирішення конфлікту; збройний конфлікт і високий рівень загального насильства в суспільстві [10, с. 3–4].

Безумовно, жінки, з огляду на природні дані, а також соціальні, політичні, релігійні, культурні ґендерні переконання та стереотипи, є досить вразливими до ҐЗН. Особливо страждають жінки, які живуть у бідності, вдови, жінки з корінного населення, жінки-інваліди, жінки в місцях позбавлення волі, жінки, які перебувають у збройних конфліктах, а також жінки, які живуть у сільській місцевості чи у віддалених громадах.

У процесі реалізації міжнародного порядку денного "Жінки, мир, безпека" та внаслідок імплементації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) у національному законодавстві багатьох держав світу запроваджено прямі заборони на здійснення ҐЗН щодо жінок. Ці заборони поширюються на сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування; сексуальні домагання; психологічне насильство; переслідування; фізичне насильство; домашнє насильство; каліцтво статевих органів; вбивство "в ім'я честі"; примусовий шлюб; примусовий аборт та примусову стерилізацію.

ҐЗН щодо жінок, як правило, є досить латентним і може проявлятися у різноманітних діяннях, залежно від культурних традицій, матеріального становища, соціального середовища, норм права, моралі, релігійних переконань тощо. Ще у 1993 році американською вченою Л. Хейс було виокремлено типи ҐЗН щодо жінок в аспекті їх життєвого циклу:

1) до народження – селективний аборт; побої під час вагітності (емоційний і фізичний вплив на жінку; вплив на результат пологів); вимушена вагітність (наприклад, масове зґвалтування на війні);

2) дитинство – жіноче дітовбивство; емоційне та фізичне насильство; диференційований доступ до їжі та медичної допомоги для немовлят;

3) дівоцтво – дитячий шлюб; каліцтво статевих органів; сексуальне насильство з боку членів сім'ї та незнайомих людей; диференційований доступ до харчування та медичної допомоги; дитяча проституція;

4) підлітковий вік – насильство на побаченнях і залицяннях; сексуальні стосунки через економічну необхідність; сексуальне насильство на робочому місці; зґвалтування; сексуальні домагання; примусове заняття проституцією; торгівля жінками;

5) повноліття – жорстоке поводження з жінками з боку інтимних партнерів-чоловіків; подружнє зґвалтування; зловживання приданим і вбивства за віком;

© Irkha Yurii, 2022

вбивство партнером; психологічне насильство; сексуальне насильство на робочому місці; сексуальні домагання; зґвалтування; жорстоке поводження з жінками-інвалідами;

6) літній вік – жорстоке поводження з вдовами; жорстоке поводження з літніми людьми [11, с. 9].

На переконання З. Дадабаєвої, ҐЗН щодо жінок включає, але не обмежується такими проявами, як:

1) фізичне, сексуальне та психологічне насильство в сім'ї: нанесення побоїв, катувань; примус дівчат до вступу у статевий зв'язок, зґвалтування чоловіком дружини; викрадення жінки з метою зґвалтування або одруження, примусова вагітність; примусова стерилізація або примусовий аборт.

2) фізичне, сексуальне та психологічне насильство у суспільстві: експлуатація жінок у важких та шкідливих умовах праці, домагання на роботі, психологічне залякування позбавленням роботи; примус до вступу до статевого зв'язку; торгівля жінками, примус до проституції; дотримання звичаїв та традицій, які підтримують насильство над жінками.

3) фізичне, сексуальне та психологічне насильство, що здійснюється за потурання та в масштабах держави: катування та зґвалтування жінок і дівчат як засіб у вирішенні збройного конфлікту; правове насильство, що включає випадки законодавчого обмеження прав жінок або їх прямої дискримінації, чи приховане насильство у вигляді застосування суворішого покарання щодо жінки в судах; усі випадки не реагування держави на насильство [5, с. 10].

Важливо, на нашу думку, наголосити що ҐЗН, інспіроване державою, зазвичай, відображає цінності, стиль роботи та манеру поведінки правлячої політичної, державної, економічної та духовної еліти, які вони намагаються впровадити у культурні, соціальні і правові практики як щодо жінок, так і чоловіків. У такий спосіб ҐЗН стає частиною державної політики, для протидії якому необхідна глибинна перебудова суспільства. У демократичній державі така деструктивна державна політика може бути змінена за допомогою демократичного контролю інститутів громадянського суспільства за органами публічної влади. В авторитарних і тоталітарних державах такі зміни можливі, як правило, революційним шляхом.

Масштабність ҐЗН щодо жінок вражає. Це насильство є актуальною і поширеною проблемою, яка може вплинути на жінок на будь-якому етапі їхнього життя і приймати різні форми, багато з яких мають тривалий характер. У переважній більшості випадків ҐЗН розглядається політиками, науковцями, фахівцями та пересічними громадянами як насильство, де жертвою є жінка, а правопорушником (кривдником) – чоловік. Водночас небагато людей визнають, що чоловіки також можуть стати жертвами цього насильства.

Р. Гамільтон аргументовано стверджує, що дефініції ҐЗН, визначені на національному та міжнародному рівнях, як правило, не містять вказівки на стать, а тому необхідно враховувати, що жертвами ҐЗН можуть бути і чоловіки. Це не заперечує того, що більша частина енергії та ресурсів має бути зосереджена на жінках і дівчатах як на жертвах, однак відкриває двері для надання чоловікам допомоги там, де раніше для них були зачинені двері.

© Irkha Yurii, 2022

Р. Гамільтон звертає увагу на те, що багато чоловіків, які постраждали від ҐЗН, вкладають значні сили та ресурси у приховування своїх травм, адже через публічне розкриття інформації, особливо про переживання емоційної та фізичної травми, вони можуть стати об'єктом глузувань. Безпосереднє переживання травми постраждалими може бути ускладнене суспільною невірою в те, що чоловіки та хлопці можуть бути жертвами ҐЗН, а також болісним досвідом ганьби. Відсутність емпатійної відповіді на пережите чоловіками ҐЗН відображається у діяльності поліції та соціальних служб, які досить часто не розглядають їхні скарги всерйоз. Чоловіки, які стали жертвами насильства в сім'ї, де кривдником є жінка, можуть зіткнутися з соціальними упередженнями та приниженням, коли повідомляють про цю подію в поліцію. Чоловіки-жертви домашнього насильства сприймаються як позбавлені мужності, а їхня ґендерна ідентичність – як фундаментально порушена [12].

На переконання С. Дюрхам, існує 10 причин, чому чоловіки та хлопці не повідомляють про пережите ҐЗН: стигма; сором; почуття провини; страх остракізму; розгляд сексуального насильства як катування; криміналізація одностатевих стосунків; гомофобна реакція; соціальні упередження (наприклад: сумнів щодо особистої маскулінності); невизнання жінок як винних у насильстві з боку інтимного партнера; втрата доступу до дітей. Дослідник виокремлює три різновиди ҐЗН щодо чоловіків:

1) домашнє насильство – фізичне (ляпаси, удари, в тому числі ногами, удушення), емоційне (образи, обзивання, приниження) і сексуальне насильство (зґвалтування, травмування статевих органів), ізоляція, контроль взаємодії з іншими людьми, неправдиві звинувачення та відсутність доступу до дітей або батьків;

2) інституційне насильство – чоловіки та хлопці в установах та закладах виконання покарань особливо вразливі до ҐЗН. Крім того, особи з фізичними і розумовими вадами, які перебувають у закладах інтернатного типу, вчетверо частіше стають жертвами сексуального насильства, ніж інші особи, які там перебувають;

3) насильство під час збройного конфлікту – чоловіки та хлопці зазнають примусового вербування, зґвалтування, сексуального насильства, примусового інцесту, групової мастурбації та гомосексуальних актів, кастрації. Це може відбуватися під час безпосереднього збройного конфлікту, ув'язнення (полону), а також використовуватися як одна із терористичних тактик [13].

На переконання вчених із Південноафриканської Республіки, домашнє насильство – це катастрофа, яка існувала завжди, але питанням насильства проти чоловіків не приділяли належної уваги, на відміну від жінок. Насильство над чоловіками є тривіальним, оскільки воно перебуває під впливом соціальних та ґендерних стереотипів, які визначають чоловіків як глав сімейств, що мають бути сильними захисниками сім'ї, утриманців та годувальників. Випадки домашнього насильства занижуються у разі, коли чоловіки є жертвами, а жінки та інші чоловіки – кривдниками. Чоловіки неохоче говорять про те, що стали жертвами, вважаючи, що це несумісне з їхньою маскулінністю, особливо в суспільствах, де чоловікам неприйнятно говорити про свої емоції. Зазначені вчені наголошують, що домашнє насильство над чоловіками включає низку навмисних дій, таких як сексуальне, психологічне, емоційне та словесне насильство. Формами побиття

© Irkha Yurii, 2022

чоловіка є: ляпаси; обливання гарячою водою під час сну потерпілого та в місцях, переважно прихованих одягом; каліцтво статевих органів; словесні образи; образа партнера в присутності дітей; різання; обливання бензином та підпал. Крім того, можливі бичування, кидання стільців, лавок, табуретів, використання посуду та інших предметів у будинку для нападу на чоловіка–партнера, особливо після серйозних розбіжностей з ним [14, с. 2, 4–5].

Існує багато причин домашнього насильства щодо чоловіків. С. Дешпанд виокремлює соціокультурні та психологічні фактори такого насильства. До соціокультурних факторів, на думку вченого, належать менший дохід подружжя/партнера, освіта середнього класу, створення нуклеарної сім'ї та вплив алкоголю. Водночас до психологічних факторів дослідник відносить те, що багато жінок мають серйозні проблеми з контролем гніву, через що вони стають агресивними та схильними до словесних образ чи фізичного насильства. Жінки, які стикаються зі стресом на робочому місці, відчувають розчарування та гнів через невиконання очікувань і, таким чином, також можуть вдаватися до насильницької поведінки. Фінансові труднощі через низький дохід чоловіка та/або більший дохід дружини також можуть бути одним з факторів, що ведуть до насильства [15, с. 247].

Однією із загальних причин ҐЗН, яка притаманна як чоловікам, так і жінкам, є те, що людина скоює насильство щодо свого партнера/подружжя, оскільки має таку можливість. В аспекті розуміння детермінантів ҐЗН щодо чоловіків, заслуговують на увагу результати опитування американських учених, які встановили, що фактор жорстокого поводження чоловіка був найменшою причиною нападу на нього жінки. Ними виявлено, що основними факторами застосування жінками сили до своїх чоловіків були:

– "мій партнер не був чутливим до моїх потреб" (46 %);

– "я хотіла привернути увагу свого партнера" (44 %);

– "мій партнер мене не слухав" (43 %).

Крім того, американські фахівці під час опитування з'ясували глибинні мотиви жінок для нападу на своїх чоловіків. До них належать:

– "я вважаю, що чоловіки можуть легко захистити себе, тому я не турбуватимусь, коли стаю фізично агресивною" (24 %);

– "я з'ясувала, що більшість чоловіків навчали не бити жінку, і тому я не боюся помсти від мого партнера" (19 %);

– "я вважаю, що якщо жінки дійсно рівні чоловікам, то вони повинні мати можливість фізично висловлювати гнів на них" (13 %);

– "коли я росла, я дізналася, що можу бути фізично агресивною щодо свого брата, і він не чинитиме опір" (12 %);

– "коли я виражаю свій гнів фізично, то відчуваю сексуальне збудження" (8 %) [16, с. 587].

Крім того, інші американські вчені наголошують, що діяльність на підставі закону "первинного агресора" зазвичай призводить до арешту чоловіків та ігнорує дослідження, які вказують, що 50 % домашніх нападів є взаємними. Таким чином, жінку заохочують продовжувати жорстоке поводження зі своїм партнером, доки він нарешті не перестане терпіти. Така провокація чоловіка небезпечна. Дослідники звертають увагу, що наявні дані не підтверджують гіпотезу про те, що

© Irkha Yurii, 2022

жінки вдаються до насильства лише з метою самооборони. Вони частіше використовують зброю в нападах, ніж чоловіки (80% для жінок; 25 % для чоловіків). Жінки значно частіше кидають у чоловіка предмети, дають ляпас, б'ють ногою, кулаком чи підручними засобами або кусають. Вченими виокремлено три причини, через які жінка нападає на чоловіка:

– вирішити суперечку;

– реакція на сімейну кризу;

– "перестань турбувати мене" [17].

Опрацювання наведених даних вказує, що детермінанти та різновиди ҐЗН щодо чоловіків є відмінним від ҐЗН стосовно жінок. Незважаючи на негативний аспект цього насильства, у багатьох державах продовжують існувати стереотипи про неможливість чоловіка стати жертвою цього насильства, що перешкоджає наданню їм кваліфікованої допомоги.

Дослідження детермінант та різновидів ҐЗН дають нам підстави стверджувати, що у суспільстві прояви ҐЗН щодо жінок і чоловіків відбуваються по-різному і залежать від багатьох факторів. Жінки та чоловіки можуть стати його жертвами незалежно від свого віку, освіти, професії, місця проживання, релігійних переконань тощо. ҐЗН існує в малих і великих містах, заможних і бідних громадах, воно є несправедливим та аморальним проявом сили і влади. Безумовно, у демократичних, правових державах набагато легше протидіяти різноманітним проявам ҐЗН, але й у них є багато проблем, зумовлених різними гендерними стереотипами щодо ролі жінок і чоловіків.

Прояви ҐЗН відбуваються не тільки у сфері інтимних відносин партнерів, вони простежуються також у середовищі:

1) сім'ї – домашнє насильство, зґвалтування подружжям, сексуальне насильство з боку партнера, подружжя чи родича, а також сексуальне насильство над дітьми;

2) громади – насильство, вчинене невідомою особою або особою, яка не має стосунку до жертви. До цієї категорії належать, зокрема, торгівля людьми та примусова проституція;

3) держави – насильство, скоєне державними службовцями або за їх потуранням, зокрема побої або зґвалтування, вчинене поліцією, тюремними охоронцями, військовослужбовцями, прикордонниками та іншими особами, які зловживають державно-владними повноваженнями.

На нашу думку, ҐЗН не є виключно проблемою відносин між статями. Ця проблема має глобальний характер і стосується фундаментальних прав людини – права на життя, на свободу, на особисту недоторканність, на гідність, на охорону здоров'я тощо. ҐЗН стосовно жінок і чоловіків є серйозним порушенням їхніх прав і свобод, яке має тяжкі фізичні, психологічні, емоційні та соціальні наслідки. Ми переконані, що протидія ҐЗН повинна відбуватися комплексно із одночасним розробленням та впровадженням правових, економічних, інформаційних та соціально-виховних механізмів профілактики та реагування на різноманітні прояви цього насильства на міжнародному, державному та місцевому рівнях. При цьому ефективність таких механізмів залежить від готовності більшості членів суспільства проявляти нульову толерантність до різноманітних форм ҐЗН.

© Irkha Yurii, 2022

DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2022.4(58) Issue 4(58) 2022

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Насильство: визначення поняття та приклади. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence. (дата звернення: 13.11.2022).

2. Violence Against Women "Most Shameful", Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women's Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. URL: https://press.un.org/en/1999/19990308.sgsm6919.html (дата звернення: 14.11.2022).

3. *Аніщук Н.В.* Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс. *Форум права*. 2008. № 1. С. 18–22.

4. *Liebeskind M.L.* Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*. 1994. vol. 63, no. 3. pp. 645–678.

5. Гендерное насилие: учебное пособие / под ред. С. Касымовой. Душанбе: Центр гендерного образования, 2003. 145 с.

6. *Чуркина Н.А.* Ментальные основания гендерного насилия. *Манускрипт*. 2018. № 1 (87). С. 102–105.

7. *Giovetti O.* 3 causes of gender based violence. 2019. March 5. URL: https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/ (дата звернення: 10.11.2022).

8. *Федченко Т.М., Дмитриева О.А.* О гендерном насилии как медицинской проблеме. *Тихоокеанский медицинский журнал*. 2005. № 2. С. 43–45.

9. *Smith M., Shannon S., Vickery K.* What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. URL: https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (дата звернення: 10.11.2022).

10. Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence. World Health Organization. 2012. 12 p. URL: https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432 (дата звернення: 15.11.2022).

11. *Lori H., Pitanguy J., Germain A.* Violence against women: the hidden health burden (English). World Bank discussion papers; 31.07.1994. no. WDP 255. Washington, D.C.: World Bank Group. 106 p. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden (дата звернення: 18.11.2022).

12. *Hamilton R.* "Hidden traumas" – when men are victims of gender-based and sexual violence. URL: https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence (дата звернення: 10.11.2022).

13. *Durham S.* Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men URL: https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/ (дата звернення: 10.11.2022).

14. *Thobejane T.D., Luthada V., Mogorosi L.D.* Gender-based violence against men: a muted reality. *Southern African Journal for Folklore Studies*. 2018. Volume 28. Number 1, pp. 1–15.

15. *Deshpande S.* Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. 2019. № 1(3–4), pp. 246–249.

16. *Fiebert M.S., Gonzalez D.M.* Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*, 1997.Volume 80. Issue 2. pp. 583–590.

17. *Corry C.E., Fiebert M.S, Pizzey E.* Controlling domestic violence against men. 2002. URL: http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

REFERENCES

1. Nasylstvo: vyznachennia poniattia ta pryklady. "Violence: definition of the concept and examples". URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

2. Violence Against Women "Most Shameful", Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women's Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. URL: https://press.un.org/en/1999/19990308.sgsm6919.html (Date of Application: 14.11.2022) [In English].

3. *Anishchuk N.V.* (2008). Vynyknennia ta sutnist fenomena gendernoho nasylstva: istoryko-pravovyi ekskurs. "The emergence and essence of the phenomenon of gender violence: a historical and legal excursion". Forum prava. No. 1. P. 18–22 [In Ukrainian].

© Irkha Yurii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.4(58).2

4. *Liebeskind M.L.* (1994). Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. Revista Juridica Universidad de Puerto Rico. Vol. 63, No. 3. P. 645–678.

5. Gendernoie nasiliie. "Gender violence": textbook / ed. S. Kasymovoi. Dushanbe: Tsentr gendernogo obrazovaniya, 2003. 145 p. [In Russian].

6. *Churkina N.A.* (2018). Mentalnyie osnovaniia gendernogo nasiliia. "Mental foundations of gender violence". Manuskript. No.1 (87). P. 102–105. [In Russian].

7. *Giovetti O.* (2019). 3 causes of gender based violence. March 5. URL: https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/ (Date of Application: 10.11.2022) [In English].

8. *Fedchenko T.M., Dmitrieva O.A.* (2005). O gendernom nasilii kak meditsinskoy probleme. "About gender-based violence as a medical problem". Tihookeanskiy meditsinskiy zhurnal. No. 2. P. 43–45. [In Russian].

9. *Smith M., Shannon S., Vickery K.* What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. URL: https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (Date of Application: 10.11.2022) [In English].

10. Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence. World Health Organization. э2012э. 12 p. URL: https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432 (Date of Application: 15.11.2022) [In English].

11. *Lori H., Pitanguy J., Germain A.* Violence against women: the hidden health burden (English). World Bank discussion papers; 31.07.1994. No. WDP 255. Washington, D.C.: World Bank Group. 106 p. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden (Date of Application: 18.11.2022) [In English].

12. *Hamilton R.* "Hidden traumas" – when men are victims of gender-based and sexual violence. URL: https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence (Date of Application: 10.11.2022) [In English].

13. *Durham S.* Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men URL: https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/ (Date of Application: 10.11.2022) [In English].

14. *Thobejane T.D., Luthada V., Mogorosi L.D.* (2018). Gender-based violence against men: a muted reality. Southern African Journal for Folklore Studies. Volume 28. Number 1. P. 1–15 [In English].

15. *Deshpande S.* (2019). Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. No. 1(3–4). P. 246–249 [In English].

16. *Fiebert M.S., Gonzalez D.M.* (1997). Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. Psychological Reports. Volume 80. Issue 2. P. 583–590 [In English].

17. *Corry C.E., Fiebert M.S, Pizzey E.* (2002). Controlling domestic violence against men. URL: http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (Date of Application: 15.11.2022) [In English].

UDC 340.12

Irkha Yurii,
Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Research Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

DETERMINANTS AND TYPES OF GENDER-BASED VIOLENCE

The article examines the main determinants and types of gender-based violence. It is emphasized that in the relations between women and men there will always be an objective inequality, which is due to sexual and physiological differences, social roles, etc. Despite this, it is important in a democratic society to ensure equal rights,

© Irkha Yurii, 2022

freedoms and opportunities for representatives of both sexes as much as possible, as well as to protect them from discrimination and any violent attacks based on gender.

In the author's opinion, gender-based violence has always been, is and will be a destructive phenomenon in any society. Gender-based violence is not exclusively a problem of relations between the sexes. This problem has a global character and concerns fundamental human rights – the right to life, freedom, personal inviolability, dignity, health care, etc. Gender-based violence against women and men is a serious violation of their rights and freedoms, which has serious physical, psychological, emotional and social consequences.

Manifestations of gender-based violence occur not only in the sphere of intimate relations between partners, they can also be traced in the environment of the family, community of the state. Both women and men suffer from gender-based violence, but women and children are the most numerous victims of this violence due to their vulnerability. The author emphasized that in the vast majority of cases, gender-based violence is considered by politicians, scientists, specialists and ordinary citizens as violence where the victim is a woman, and the offender is a man. At the same time, not many people recognize that men can also become victims of this violence.

The author came to the conclusion that manifestations of gender-based violence against women and men occur differently and depend on many factors. Women and men can become its victims regardless of their age, education, profession, place of residence, religious beliefs, etc. Gender-based violence exists in small and large cities, wealthy and poor communities, and is an unjust and immoral manifestation of power and authority. Undoubtedly, in democratic, legal states it is much easier to counteract various manifestations of gender-based violence, but they also have many problems caused by different gender stereotypes regarding the role of women and men.

Keywords: discrimination, violation of human rights and freedoms, gender-based violence, determinants of gender-based violence, types of gender-based violence.

Отримано 28.11.2022

© Irkha Yurii, 2022